

STAVANGER MUSEUM
STAVANGER SJØFARTSMUSEUM

Musègt. 16, N-4010 Stavanger
Telefon: +47 51 84 27 00
Telefaks: +47 51 84 27 01
E-post: firmapost@stavanger.museum.no
Bankgiro: 3201 07.04285
Postgiro: 0809 5644083
Foretaksregisteret
NO 971 035 994 MVA

Miljøverndepartementet
Postboks 8013 Dep.
0030 Oslo

Deres ref.:

Vår ref.:

Stavanger, 17.06.2002

NOU 2002:1 FORTID FORMER FRAMTID

HØRINGSUTTALELSE

Vi viser til deres brev 28.02.02.
Stavanger Sjøfartsmuseum har følgende merknader til utredningen.

Kapittel 3 VISJON, MÅL OG STRATEGIER

Kapittel 3.2 Situasjonen i dag

Stavanger Sjøfartsmuseum er et av forvaltningsmuseene i kulturminnevernet. Utvalgets flertall fastslår at "Marinarkeologi er en liten disiplin innenfor kulturminneforvaltningen" (s. 42). Årsaken er at sentrale myndigheter ikke har sørget for at forvaltningen av kulturminner under vann skal ha samme kvalitet som forvaltningen på land. Utredningens omtale av marinarkeologi og de marinarkeologiske forvaltningsmuseene synes svært mangelfull.

Stavanger Sjøfartsmuseum tilføres betydelig færre ressurser enn de andre forvaltningsmuseene på dette feltet, til tross for at utbyggingspress, funnmengde og arbeidsmengde er større i Rogaland enn i noe annet fylke. Museet har ikke økonomiske rammer til en forsvarlig forvaltning av de marine kulturminnene. Riksantikvarens såkalte "kjøp av tjenester" dekker en halv stilling som skal bistå fylkeskommunen og andre i behandling av arealplaner, kommuneplaner, utbyggingsplaner og konsekvensutredninger. Museet har de to siste årene behandlet ca. 140 saker per år, en arbeidsmengde som tilsvarer mer enn en hel stilling.

I tillegg skal museet følge opp funnmeldinger og gjennomføre befaringer, registreringer og sikringstiltak. De økonomiske rammene er imidlertid så snevre at disse oppgavene ikke kan utføres. Alle marine kulturminner, særlig eldre skipsvrak, er truet av naturlige nedbrytingsprosesser og menneskeskapte ødeleggelser. Det finnes ingen midler til sikring eller overvåking.

En annen konsekvens av manglende ressurser er at andelen av kulturminner som blir skadet eller ødelagt er langt høyere hva tilfellet er på land. Som et eksempel kan nevnes at av 42 kjente skipsvrak i Rogaland fra perioden 1200-1900 er hele 33 påvirket av menneskelig virksomhet. Når det gjelder havner fra middelalder, er nesten samtlige ødelagt av tiltak i nyere tid.

Når det gjelder forvaltningen av kulturminner under vann, må dagens situasjon dessverre karakteriseres som svært mangelfull. Til tross for at Stavanger Sjøfartsmuseum har blitt tilført litt mer ressurser de siste årene, gjelder dette ikke minst også for vårt distrikt.

Kapittel 3.3 Visjon, mål og strategier

Vi er langt på vei enig med utvalgets mindretall som savner en evaluering av kulturminnepolitikken til nå, med faglig begrunnede anbefalinger for framtida. Flertallet forholder seg passivt og tradisjonelt til hva som til nå har blitt prioritert som kulturminner. Vi savner en vurdering av representativiteten i kulturminnepolitikken, spesielt sentrale myndigheters manglende forståelse for verdien av maritime og marine kulturminner og kulturmiljøer. Dette er uttrykk for et tradisjonelt verdisyn med lange historiske røtter. Nå burde tiden være inne for et perspektivskifte. Norge har alltid først og fremst vært en kyst- og sjøfartsnasjon. Kulturminnepolitikken verdigrunnlag og visjoner bør derfor i mye større grad rettes mot de kulturminnetypene som har vært forsømt til nå. Det betyr blant annet at kystsamfunnets bygninger, fartøyer, sjømerker, havner og andre anlegg må få en mye mer sentral plass i kulturminnepolitikken.

Dette bør også få konsekvenser for kulturminnepolitikken i internasjonal sammenheng. Vår maritime kulturarv representerer Norges største potensiale for konstruktive bidrag til det internasjonale kulturminnevernet.

Utvalgets flertall synes å mene at det kulturminnevernet først og fremst trenger, er litt mer av alt som er utført til nå. På denne bakgrunn savner vi en diskusjon av faglige og politiske prioriteringer.

Vi er enig med utvalgets flertall om at det må satses betydelig på forskning og utredning. Stadig tilførsel av forskningsbasert kunnskap er en forutsetning for at forvaltningen kan fylle sitt generelle samfunnsansvar.

Vi ser også gjerne at kulturminner og kulturmiljøer legges til rette for næringslivet, men ser ingen grunn til at det private næringsliv skal prioriteres i forhold til andre grupper i samfunnet. Kulturminneforvaltningen må først og fremst være et offentlig ansvar basert på faglige vurderinger. Vi er derfor uenig i flertallets delkonklusjon om at "Økonomisk verdiskaping må være én del av grunnlaget for en ny kulturminnepolitikk"(s.35).

Kapittel 3.4 På hvilke hovedområder er det særlig behov for en fornyelse av kulturminnepolitikken?

Vi setter selvfølgelig pris på at "vern og formidling av kystens kulturhistorie" er et av de "hovedområder" flertallet ønsker å prioritere. Som nevnt ovenfor, er vi av den oppfatning at

det ikke bare er spørsmål om litt mer oppmerksomhet og ressurser, men behov for en dreining av de overordnede perspektiver i kulturminnepolitikken. Kystens kulturhistorie er ikke bare et av mange "hovedområder". Kystens kulturhistorie er i stor grad landets kulturhistorie. Dette bør også gjenspeiles i "Norges bidrag til verdensarven".

Forvaltningen av marine kulturminner og marinarkeologien er dårlig utviklet både med hensyn til kunnskap, registre, undersøkelsesmetoder, konservering og ikke minst mulighetene for sikring og bevaring in situ. Dette fagfeltet har til nå i hovedsak vært opptatt av skipsvrak, mens for eksempel havner og "fjøresteinsarkeologi" i berøringsfeltet mellom land og sjø har vært lite påaktet. Det samme gjelder kulturminner i ferskvann. Det er et påtrengende behov for å få kompetansen på dette feltet opp på samme nivå som den øvrige kulturminneforvaltningen.

Fartøyvernet har fått tilført betydelige midler de siste tiårene, men ressurstildelingen synes ofte tilfeldig og uten eksplisitte målsettinger. På dette feltet er det behov for en overordnet nasjonal verneplan som legger premissene for den statlige innsatsen. Det er svært verdifullt at fylkeskommunene utarbeider fartøyvernplaner og at Riksantikvaren er med å finansiere tiltak i henhold til disse. Men det reduserer ikke behovet for en overordnet evaluering av hvilke fartøyer som bør vernes ut fra et nasjonalt perspektiv.

Kapittel 5 EIERE OG RETTIGHETSHAVERE

Vi er enig med utvalgets flertall i at det er behov for å styrke eiernes, de frivillige organisasjonenes og kommunenes deltakelse og medvirkning i beslutningsprosesser etter kulturminneloven. Vi er imidlertid skeptisk til for stor grad av "likeverd", "medforvaltning" eller "samforvaltning" (se kap. 2.4). Det offentlige må ikke fraskrive seg det overordnede ansvar for kulturminneforvaltningen. Se for øvrig nedenfor i kommentaren til kap. 10.

Vi er enig i at staten må finansiere en større del av registreringene, og at mulighetene til å få dekket utgifter til utgraving må bli bedre. Det svenske regelverket bør vurderes tilpasset norske forhold.

Kapittel 6 FRIVILLIG ARBEID

Vi vil med glede gjøre oppmerksom på den avgjørende innsatsen som sportsdykkerne og deres organisasjoner har ytt for utviklingen av norsk marinarkeologi og forvaltningen av marine kulturminner. Fortsatt er det slik at svært mye av den samlede kompetansen på dette feltet ligger i dette frivillige miljøet. Dykkerklubbene er stort sett seriøse medspillere, de melder inn funn, deltar i enkle registreringer og er ofte aktive til å overvåke kulturminner under vann. De frivillige dykkerne og deres organisasjoner vil måtte spille en svært viktig rolle i kulturminneforvaltningen også i framtida.

Stavanger Sjøfartsmuseum eier og driver to seilfartøyer. De brukes aktivt til å formidle maritime tradisjoner både i innenlandske og utenlandske farvann. Begge fartøyene drives av frivillige, ulønnede mannskaper. Vi har et fast mannskap på ca. 15 på hvert fartøy. Både skippere og ko-skipperer har kystskippersertifikater. Den enorme innsatsen som mannskapene yter, er en forutsetning for fartøydriften vår. Modellen med musealt eie og frivillige, faste mannskaper bør være en god modell også for andre i fartøyvernet.

Kapittel 7 MUSEENE I KULTURMINNEARBEIDET

Vi er enig i at museene bør trekkes mer aktivt inn i kulturminnearbeidet, både når det gjelder bevaring, forskning og formidling.

Innen fartøyvernet bør det vurderes å målrette tilskuddsmidler slik at museene i større grad kan overta forvaltningen både av åpne båter og større, dekkede fartøyer. Verneverdige farkoster bør i størst mulig grad tilhøre permanente verneinstitusjoner framfor private eiere.

Også innen fartøyvernet bør utvalgte museer settes i stand til å kunne tilby kompetanse og tjenester innen håndverk, handlingsoverført kunnskap og konservering.

Kapittel 10 ORGANISERING AV DEN OFFENTLIGE KULTURMINNEFORVALTNINGEN

Kapittel 10.2 Kommunen

Stortinget har vedtatt at det skal delegeres myndighet og overføres oppgaver til kommunene. Det er imidlertid avgjørende viktig at myndighet ikke pulveriseres og at rollefordelingen mellom forvaltningsnivåene blir så klar som mulig. Vi er skeptiske til at primærkommunene kan få avgjørende myndighet i forvaltningssaker. Hvis så skjer, vil kulturminnene lett kunne tape i den lokalpolitiske kampen om arbeidsplasser og andre ressurser. Vi ser det også som lite sannsynlig at alle landets primærkommuner noen gang vil få tilført tilstrekkelig faglig kompetanse til et forsvarlig kulturminnevern.

Kommunene ønsker mest mulig beslutningsmyndighet. Likevel er det ikke usannsynlig at når konflikter spisser seg til, vil mange lokalsamfunn sette pris på at et overordnet forvaltningsorgan fatter de endelige, ofte upopulære, avgjørelsene.

Vi minner i denne sammenheng om at utvalgsflertallet slår fast (s. 89) at mange kommuner har gode reguleringsbestemmelser for kulturminner og kulturmiljøer, men at de selv uthuler disse gjennom omfattende dispensasjoner.

Kapittel 10.5 De arkeologiske landsdelsmuseene og sjøfartsmuseene.

Utvalgets flertall mener det er behov for en "oppmykning" av ansvarsfordelingen mellom forvaltningsmuseene og NINA-NIKU. Det anbefales en vurdering av om krav til kompetanse

og kvalitet bør erstatte dagens geografiske og tematiske ansvarsfordeling. "Alle aktørene bør gis anledning til å forberede dispensasjonssøknader og gjennomføre arkeologiske utgravinger, uavhengig av geografisk og tematisk ansvarsområde."

Vi er ikke enig i denne anbefalingen og kan ikke se at den er faglig begrunnet. Hvis det underliggende argument er et ønske om fri konkurranseutsetting av forvaltningssaker, kan dette få en rekke uheldige konsekvenser. Kortsiktige økonomiske hensyn kan lett komme til å overstyre de faglige kravene til kvalitet.

Registreringer og utgravinger i forbindelse med plansaker og dispensasjonssaker genererer kunnskap ved forvaltningsmuseene. På tross av manglende ressurser til kunnskapsutvikling blir resultatene av utgravinger og registreringer satt inn i både et forvaltningsmessig og et kulturhistorisk perspektiv. Kunnskapen blir tatt vare på og forsøkt formidlet på regionale eller lokale nivåer. Den geografiske avgrensingen gjør også at museene har opparbeidet en kompetanse på kulturminner innen hvert sitt distrikt, en kunnskapsbase som er unik for hvert museum. Ønsket om å oppheve den geografiske ansvarsfordelingen synes derfor å motsi andre punkter i utredningen (kap. 4 og 5) om regional og lokal forankring av kulturminnepolitikken.

Vi er også skeptisk til ideen om å oppheve den faglige ansvarsfordelingen. Hvis f.eks. NIKU eller et av landsdelsmuseene engasjerer to marinarkeologer på heltid, vil det kunne hevdes at de har "like mye" kompetanse til undervannsarkeologi som noen av sjøfartsmuseene. Dermed vil man kunne delta i fri konkurranse om utgravingsoppdrag i sjøen over hele landet. Kompetansen og kvaliteten på dette spesialfeltet er imidlertid generert på sjøfartsmuseene. Det vil være faglig uforsvarlig å redusere gravingen til ren mekanisk entreprenørvirksomhet. Like uforsvarlig ville det vært om et sjøfartsmuseum ville bygge seg opp til å konkurrere om arkeologiske oppdrag på land.

En oppløsning av de geografiske og tematiske ansvarsområdene kan føre til en fragmentering av kulturminnevernet og nedbryting av de små fagmiljøene som finnes. I kampen om knappe ressurser kan det for eksempel tenkes at ett sjøfartsmuseum spesialiserer seg på utgraving av skipsvrak og et annet på havneutgravinger. I kraft av sin kompetanse vil hver av dem raskt kunne oppnå monopol på "sin type" utgravinger landet over. En annen mulig konsekvens kan være sentralisering av all utgravingsvirksomhet til en stor institusjon.

Utvalgets flertall sier ingen ting om hvilke konsekvenser man ønsker av disse anbefalingene. Uten at det sies i utredningen, vil neste trekk kunne være at også private, kommersielle aktører i framtiden skal kunne være med å konkurrere fritt om utgravingsoppdrag. Slike "oppmykninger" vil innebære en grunnleggende omstrukturering av kulturminnevernet. Det bør i så fall bare skje etter grundig faglig og politisk overveielse og ut fra en klart formulert strategi. Vi håper at det i så fall vil ligge faglige motiver til grunn for en slik utvikling, ikke primært økonomiske.

Vi mener det er riktig å opprettholde den geografiske og tematiske ansvarsfordelingen som har utviklet seg fram til i dag. Den gir en rimelig grad av nærhet til lokalsamfunnet og en faglig institusjonstilknytning som folk flest har forståelse for.

Vi vil imidlertid gjerne presisere at samarbeidet mellom forvaltningsinstitusjonene bør kunne utvides betraktelig. Stavanger Sjøfartsmuseum har tatt initiativ til flere samarbeidstiltak med

andre forvaltningsmuseer, nettopp for å utnytte kompetanse og ressurser på best mulig måte. Kulturminner på land har ofte tilknytning til kulturminner i sjøen, og omvendt. Landsdelsmuseene og sjøfartsmuseene bør stimuleres til tettere samarbeid i kulturminneforvaltningen. Det samme gjelder de marinarkeologiske forvaltningsmuseene seg i mellom.

Kapittel 11 KUNNSKAP, FORSKNING OG KUNNSKAPSSPREDNING

Vi vil presisere at mangelen på håndverks- og konservatorkompetanse som beskrives i utredningen, ikke bare gjelder bygninger, men ikke minst også fartøyer. Oppbyggingen av de tre fartøyvernsentrene har betydd mye på dette feltet, men det er fortsatt et stort behov både for økning og spredning av kapasiteten.

Konservering av marinarkeologisk materiale krever spesialkompetanse som det finnes lite av i Norge. Sjøfunn utsettes for andre nedbrytingsprosesser enn landfunn. En stor del av våre marine kulturminner har behov for konservering in situ. Slik bevaring har vi lite erfaring med her i landet. Også på dette feltet bør det stimuleres til spesialutdanning, om nødvendig i utlandet.

Vi støtter utvalgsflertallets understreking av behovet for gjensidighet mellom forskning og forvaltning. Dersom kvaliteten på kulturminneforvaltningen skal styrkes, må forvaltningsmuseene gis ressurser til både grunnforskning og oppdragsforskning innen relevante emner. Det er avgjørende viktig at det materialet som genereres av forvaltningen blir ivarettatt av museene og underlagt vitenskapelig analyse. Konservering, katalogisering og forskning bør inngå som del av arkeologiske utgravingsoppdrag. Vi er enig med utvalgets flertall om at reglene i den svenske kulturminneforvaltningen bør vurderes innført også her i landet.

Kapittel 12 REGISTRE OG MILJØOVERVÅKING

Når det gjelder oversikter over marine kulturminner har Riksantikvaren initiert et arbeid for å utarbeide felles registre og oversikter. Etter vår mening har slike oversikter liten verdi så lenge de ikke sees som et ledd i en langsiktig strategi for kunnskapsutvikling og bevaring av marine kulturminner.

De registrene vi har i dag er svært mangelfulle. Dette skyldes dels manglende ressurser til videre utvikling og dels det faktum at marine kulturminner ligger i vann. I motsetning til på land, er det ikke mulig å gjennomføre registreringer over store områder i vann fordi dette krever svært store ressurser. I overskuelig framtid vil det derfor neppe være mulig å utarbeide representative registre over kulturminner i vann med hensyn både til mangfoldet av kulturminner og mangfoldet av lokaliteter.

Som et eksempel kan nevnes at de fleste kulturminnene Stavanger Sjøfartsmuseum har registrert, skyldes funnmeldinger fra sportsdykkere. Det er en sterk tendens til at kulturminnene registreres i populære områder for sportsdykking, først og fremst på grunn av vakre undervannslandskap. Resultatet er at de aller fleste kulturminnene er registrert i områder som ikke er utvalgt på faglig grunnlag. En annen svakhet ved

registrene er at de ikke gjenspeiler bredden av kulturminner i vann, men stort sett inneholder etterreformatoriske skipsvrak. Dette skyldes at denne kategorien ofte er relativt godt bevart og dermed lett å oppdage. Andre kulturminnekategorier er svært underrepresentert. Det vil derfor vært svært uheldig om de marinarkeologiske forvaltningsmuseenes registre skulle tolkes som uttrykk for hvor kulturminnene er å finne eller hvilke typer som finnes i et gitt område.

Skal slike registre bli et egnet verktøy i forvaltningen er det avgjørende viktig at de baseres på et faglig grunnlag, oppdatert forskning og systematisk registrering.

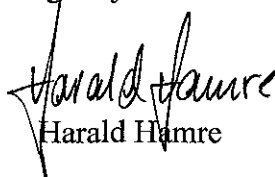
Det er et grunnleggende problem, både for registerutviklingen og marinarkeologien, at forskning og kunnskapsutvikling prioriteres svært lavt. Museene har ikke fått mulighet til å inkorporere faglig metodisk eller teoretisk utvikling i forvaltningsvirksomheten. Dette er hovedårsaken til at marinarkeologi er en liten disiplin i den norske kulturminneforvaltningen og at våre kulturminner i vann har vært stemoderlig behandlet.

Kapittel 13 INTERNASJONALT SAMARBEID

Stavanger Sjøfartsmuseum er representert i arbeidsgruppen for kystkultur og maritim kulturarv innen Østersjø-samarbeidet. Som nevnt ovenfor burde dette fagfeltet være et opplagt satsingsområde for norsk deltakelse i internasjonalt kulturminnevern. Vår maritime kulturarv representerer kanskje Norges viktigste potensiale for konstruktive bidrag til internasjonalt kulturminnearbeid.

Uttalelsen er også sendt elektronisk.

Med beste hilsen
Stavanger Sjøfartsmuseum

Harald Hamre